

S botját ott lelte kivirulva...

(Egy motívum határtalanságairól – 2.)

JÓZSEF LISZKA

And There He Found His Rod Blooming Blossoms... About the Boundlessness a Motif

39

398.3

246

Keywords: Comparative folkloristics, text folklore, mythology, flourishing dry branch.

A kizöldülő száraz ágról mint a kiválasztottság jelének motívumáról a nemzetközi mese-és mondaanyagban volt szó az előző közleményben, s részben ezt a témát folytatom a következőkben is.

Dolgozatomat Szent Kristóf legendájának egy részletével kezdtem. Most térjünk csak vissza hozzá! A nemzetközi mesekatalógus 768. számú mesetípusa (*St. Christopher and the Christ Child*) lényegében ezt a történetet meséli el (Aarne–Thompson 1961, 265–266. p.; Uther 2004, I: 424–425. p.). Mivel a témának, nem is olyan nagy túlzással, szinte könyvtárnyi az irodalma,¹ csak nagyon röviden foglalom össze, kizárólag a bennünket most érdeklő motívumra összpontosítva. Ennek egyik legkorábbi feljegyzése a *Legenda Aurea* lapjain maradt ránk, és lényege, hogy az egy folyó partján révészként dolgozó Kristófot egy apró gyermek kéri meg, vigye át őt a túlsó partra. A révész vállára veszi a fiúcskát, de ahogy gázol a vízben, érzi, hogy egyre nagyobb, már-már elviselhetetlen ólomsúly nehezedik rá. Megtudja a gyerektől, hogy ő Jézus Krisztus, s azért oly nehéz, mert a világ összes bűnét magán hordozza.

Hogy megbizonyosodj arról, amit mondok, visszatérve szúrd a földbe a botodat a kunyhó mellett, s meglátod, reggelre kivirágzik és gyümölcsöt hoz.” Ezzel eltűnt a szeme elől. Visszatért Kristóf a házához, leszúrta a botot a földbe, s reggelre kelve látta, hogy pálma gyanánt kilombosodott, és datolyát termelt.

(Voragine 1990, 163–165. p., konkrétan: 164. p.)

A német mesekatalógus szerint a német hagyományban csak a legkorábbi variánsoknál fordul elő Szent Kristóf egész legendája. Rendszeren inkább, a fentebb is bemutatott révész-motívum dominál, végén a gyümölcsöt hozó bottal (Uther 2015, 186–187. p.).

Az élő szlovák folklórból nincsenek rá adataim. A cseh írásbeliségben megvan (Dvořák 1978, 1049. p.), viszont a szóbeliségből ott is hiányozni látszik (vö. Otčenášek 2012, 226. p.).

A magyar meseanyagban is meglehetősen visszafogottan van jelen, ráadásul a kizöldülő bot motívuma is hiányzik az ismert variánsokból. Berze Nagy János, a nemzetközi

1 Szövérfy 1943 (a bot-csoda: 48–49. p.); Zender 1979 stb. Mind további irodalommal!

mesekatalógussal szemben a 779. XXX.* típuszám alatt hozza és Kálmány Lajos két, 19. század végi, alföldi variánsát ismeri (Berze Nagy 1957, II: 351. p.). A modern *Magyar népmesekatalógus* már a nemzetközi rendszerben használatos típuszám alatt hozza, viszont a Kálmány Lajos által lejegyzett variánsokon túlmenően újabbakat nem ismer (Bernát 1982, 46–47. p.). Kálmány egyik variánsát újraközli (Bernát 1982, 175. p.).

A kizöldülő száraz ág mint vezeklési motívum

A tárgyalt motívum (a kizöldülő, kivirágzó száraz ág, bot) egyéb mesékben is előfordul, noha némileg más funkcióban. A nemzetközi meseanyagban, és az azt többé-kevésbé visszatükröző mesekatalógusokban, így már Antti Aarne katalógusában, ahol a 756-os számot, és A három zöld ág (*Die drei grünen Zweige*) típusnevet kapta, a most tárgyalt motívum szintén meghatározó szereppel bír:

Egy remete azt mondja egy emberről, akit akasztani visznek, hogy büntetése igazságos; büntetésül koldusként kell vándorolnia addig, míg egy száraz ágon három zöld levél nem hajt ki; egy rablóbandát sorsa elmondásával jó útra térít, a zöld ágak megjelennek.²

Az Aarne-féle katalógus a Stith Thompson által átdolgozott és jóval nagyobb forrásanyagra támaszkodó, kiegészített változataiba a típusnak már három altípusa, és további három verziója is bekerült, míg a katalógus, legutóbbi, Hans-Jörg Uther általi átdolgozása egy újabb verzióval bővült:

<p>756. The Three Green Twings (A három zöld gally) 756A The Self-righteous Hermit (Az önmagának igazságot tévő remete) ua. mint Aarne 756B The Devil's Contract (Az ördöggel való egyezés) Lényegében a magyar katalógusnak megfelelő 756C The greater Sinner (A nagyobb bűnös) A gyilkos vezeklése (több más lehetőség mellett): tüzes üszköt kell elültetni, arra szájában hordania vizet addig, míg az ki nem virágzik. További verziók: 756C* Receipt from Hell (Tanú a pokolból) 756D* Who is the More Devout? (Ki a jámborabb?) 756E* Charity Rewarded (A megjutalmazott jótékonyság) (Aarne–Thompson 1961, 259–262. p.)</p>	<p>756. The Three Green Twings (A három zöld gally) 756A The Self-Righteous Hermit (Az önmagának igazságot tévő remete) 756B Robber Madej (previously The Devil's Contract) (Madej rabló, korábban: Az ördöggel való egyezés) 756C The Two Sinners (previously The greater Sinner) (A két bűnös, korábban A nagyobb bűnös) További verziók: 756C* Receipt from Hell (Tanú a pokolból) 756D* Who is the More Devout? (Ki a jámborabb?) 756E* Charity Rewarded (A megjutalmazott jótékonyság) 756G* Faith Moves Mountains (A hit hegyeket mozgat) (Uther 2004, III: 410–414. p.)</p>
--	--

A nemzetközi mesekatalógus legutóbbi verziója a most bennünket inkább érdeklő altípusnak (756B: *Robber Madej*) Európából cigány, cseh, dán, fehérorosz, finn, finnországi svéd, francia, görög, ír, katalán, lett, litván, magyar, német, norvég, olasz, orosz, portugál, skót, spanyol, svéd, szlovák, szlovén, szorb, török és ukrán variánsait adatolja³ (Uther 2004, I: 411–412. p.).

A nemzeti mesekatalógusok közül, ha a magyarokat vesszük sorra, akkor Honti János jegyzékében már megtaláljuk a típust az Antti Aarne által adott típusnév és -szám alatt. A szerző hét nyomtatott variánsára hivatkozik (Honti 1928, 29. p.).

Berze Nagy János a *Gyilkos haramia* típusmegnevezés és a 757. sorszám alatt tárgyalja ezt a típust és kilenc magyar variánsát tartja számon (Berze Nagy 1957, II: 312–318. p.).

Az *Ethnographia* 1919. évi első számában közli a mese egy, Tildy Zoltán által Alsószőlősen (volt Nyitra m.) lejegyzett változatát, amely a bennünket most érdeklő motívumot is tartalmazza:

A kérdésre, hogy a gyilkos hogyan szabadulhat meg a bűneitől, a főhős azt a választ kapta, hogy *ha azt a régi lyukas almafabotot, amelyikkel az apját, anyját meg a testvéreit agyonütötte, a patak mellett lévő hegy tetejére ülteti, aztán térden állva a szájában addig hordja rá a vizet, míg az megint fává nem lesz és gyümölcsöt nem terem, addig nem szabadul meg az örök elkárhozástól [...]*

Később, amikor valóban gyümölcsöt hozott az almafa, s ahogy a bűnös sorra vallotta be bűneit, minden egyes alkalommal leesett egy-egy alma a fáról, *valamennyiből fehér galambok szálltak ki, mindenik „Isten áldjont” mondott neki s mind az égbe röpültek.*

(Tildy 1919, 83. p.)

A magyar mesekatalógus megfelelő kötete a mesét a *Megölő Istéfán* típusnév (AaTh 756B) alatt tárgyalja és 16 variánsát ismeri:

I. Egy fiút születése előtt odaigérnek az ördögnek. Útnak indul, hogy visszaszerezze a szerződést a pokolból. Útközben rablóval találkozik, aki megkéri, hogy nézze meg, milyen helyet készítettek neki a pokolban.

II. A pokolban az ifjú tömjén vagy szenteltvíz segítségével megszerzi a szerződést és meglátja a tüzes ágyat (borotvával kirakott ágyat), amit a rablónak készítettek. Megtudja, hogy ha a rabló botját leszúrja és térden csúszva addig hordja rá a vizet, míg a száraz fa ki nem virágozik és gyümölcsöt nem hoz, akkor elkerülheti a tüzes ágyat.

III. Ettől kezdve a rabló vezekel. Mikor hosszú idő múlva az ifjú mint előkelő úr (püspök) arra jár hintón, megpillantja a fát zölden, érett gyümölcsökkel megrakva. Megölő Istéfán bevallja bűneit és meghal. Lelke fehér galamb képében mennybe száll.

(Bernát 1982, 41–42. p.)

-
- 2 Die drei grünen Zweige: ein Eremit, welcher von einem Manne, den man zum Galgen führt, sagt, dass er eine gerechte Strafe erleidet, muss zur Strafe als Bettler umherwandern, bis an einem trockenen Aste drei grüne Zweige erscheinen; er bekehrt eine Räuberbande mit der Erzählung seines Schicksals: die grünen Zweige erscheinen (Aarne 1910, 34. p.).
 - 3 Fura módon Andrejevhez képest kevesebb ismert változatot említ. Nem szól például az Andrejev által felsorolt 42 lengyel variánsról sem (Andrejev 1927, 19–26. p.).

A típusnévvel kapcsolatban érdemes Ipolyi Arnoldnak a *Magyar Mythológiában* közreadott megjegyzésére utalni:

Hont s nógrádi palócoknál sokfelé elterjedten hallom a következő különös regét [gy. 43]:⁴ egy zsvány, ki számtalan gyilkolási közt atyját s anyját is megölte, megtudva jövendő kínos sorsát a másvilágon [...], vezekelni kíván bűneiért, mire a választ kapja, hogy ha gyilkos botját földbe szúrva, addig fogja könyjeivel áztatni, míg ki zöldül és arany almát fog gyümölcsözni, megszabadulhat a rá váró kínoktól; számtalan év után végre a könykekkel áztatott fa virítani kezd, és annyi arany alma terem rajta, a hány embert megölt; mire vétkeit megvallja, minden bűnös tett bevallásánál, egy egy alma esik le, s belőle fehér galamb repül ki; még két alma állott a fán, mert időzött atya s anyja meggyilkolását bevallani, de meggyónva ezt is, a két végső alma is leesett, s belőle a két fehér galamb felszállt.

(Ipolyi 1854, 359. p.)

Egy, ebbe a típusba sorolható, Hont megyei, ismeretlen gyűjtőtől és gyűjtési idejű mesevariáns, *Mádaj* címen gyűjteményében is megtalálható (Ipolyi 2006, 133. p.; vö. Ipolyi 1914, 427. p.).

A történet a szlovák anyagból már Ipolyi feljegyzéseinél korábban dokumentálva van. Jiří Polívkától tudjuk, hogy az első ismert szlovák nyelvű variánsát (*Mataj* címen) 1844. június 13-án írták be a rócei kódexbe (Codex Revúcky C), ahonnan ugyanezt, szinte betűhíven 1845. február 9-én másolták át, *Madaj* címen a IV. lőcsei Népi Mulattató (*Prostonárodní Zábavník IV.*) 6. füzetébe (Polívka 1930, 75. p.). A témánkhoz kapcsolódó rész (nem is annyira) meglepő azonosságokat mutat az Ipolyi által közölttekkel, ahogy a későbbi Dobšinský-féle, tudjuk, mesterségesen előállított változattal. Pavol Dobšinský közlése (*Mataj*) ugyanis három korábbi variáns kompilációja (*Podali: Štefan Marko Daxner z Malohontu, Samo Ormis z Gemera, Jozef Jančo zo Šariša; porovnal A. H. Škultéty*), s ily módon egy negyedik, Dobšinský által létrehozott változat.⁵

4 *Mely épen így jó elő a lengyelben (Voyčicki klechdi 1.180) s tudomásomra honunkban is a szlávoknál* [Ipolyi jegyzete (Ipolyi 1854, 359. p.)].

5 Dobšinský 1858-ban az akkor számára hozzáférhető kéziratos gyűjteményekről készített egy jegyzéket. A rócei kódex 22. darabjaként széljegyzeteli a Madaj rabló történetének variánsait. Már ebből kiderült, hogy létezett egy Samuel Ormis-féle, egy Štefan Daxner-féle (Matúš címen), valamint egy Jozef Jančo-féle (Mádai címen) változat. A Dobšinský-féle szövegközlés technikájához beszédes adalék a következő megjegyzése: „...počiatok z Daxnera; beh vecí Dx. a Ormisa treba srovnat; zakončenie má Orm. dobre. Z Jančovej o Anjelovi, ako mu cestu do pekla ukazuje” (Polívka 1923, 93–94. p.).

1844:	1850 körül:	1858 után:
<p><i>Ak zasađíš ten kyják na dákom vrchu na skale na samotnom spícu a tak dlho vodu v ústach budeš kolenačky naň nosiť, kým sa ti neprijme!...</i></p> <p>(Polívka 1930, 80. p.)</p>	<p><i>Azáltal szabadul ki Mádaj lelke, ha azt a bunkósbotot, mellyel édesatyját agyonütötte, a legmagasabb kősziklás hegybe beülteti, és ezt napról napra szájból vitt vízzel addig locsolja, míg alma nem nyíló rajta, csakhogya a vizet térdén állva hordja, akkor szabadul ki Mádaj lelke a beretvás ágyból!</i></p> <p>(Ipolyi 2006, 133. p.)</p>	<p><i>Musíš na tej skale, s ktorej si striehol na ľudí, holými palcami jamu vyhrabať a do nej svoj kyjak, ktorým si ľudí zabíjal, zasađiť. Potom z tej studničky, čo si z nej najviac píjaval, holokolenačky a hololaktačky budeš nosiť vodu v ústach a kyjak polievať. Keď sa ti prijme a obroďí, tak si od tej postele osvobodený; ale ak nie, zatrataný si na večné veka.</i></p> <p>(Dobšinský 1928, 29. p.)</p>

Az újabb szlovák anyagban a Frank Wollman-féle gyűjtés eredményeként két variánsát ismerjük, egészen pontosan az egyik mesébe az a motívum épül be, amikor a bűnök beismerésével az almafáról egy-egy alma lehullik, de a kizöldülő és gyümölcsöt hozó száraz ág motívuma hiányzik (Gašparíková 2001, 245–246., 948–949. p.). A másik variáns még távolabbi, halvány motívumbeli rokonságot mutat a most vizsgált jelenséggel (Gašparíková 2004, 559. p.).

A nemrégiben megjelent német mesekatalógus is három altípusra tagolja és lényegében az egész német nyelvterületről adatalja A három zöld ág mesetípust: 756A: Az öntelt remete (*Der selbstgerechter Einsiedler*); 756B: Madej rabló (*Räuber Madej*); 756C: A két bűnös (*Die zwei Sünder*). (Uther 2015, 176–179. p.).

Ami a mese eredetét illeti, arról részben megoszlanak a vélemények. Solymossy Sándor az alsószőlősi mese közlésének jegyzetében az hangsúlyozza, hogy „az egész típus alighanem az észak-szlávoknál alakult ki, kiknél Madaj a bűnös neve...” (Tildy 1919, 84. p.). Ezt követően jelent meg Andrejev monográfiája a mesetípusról, aki akkor mindösszesen 226 európai variánsát tudta összeszedni (Andrejev 1927, 9–40. p.). A későbbi típus-címadó Madej megnevezés szerinte főleg a lengyeleknél, cseheknél [ide értette valószínűleg a szlovákokat is], ukránoknál, fehéroroszoknál és szlovénoknál a jellemző (Andrejev 1927, 191. p.). Maga a történet magva (*zentrale Redaktion*) Lengyelország–Galícia térségében alakulhatott ki, s innen sugárzott szét minden irányban (Andrejev 1927, 203. p.). Kérdés, hogy a szlovénekhoz, horvátokhoz hogy került. A szerbeknél, bolgároknál hiányzik. Andrejev csehszlovák közvetítést tételez fel (Andrejev 1927, 203–204. p.). Kérdés: a terjedés vajon magyar közvetítéssel vagy esetleg a horvát korridoron, Burgenlandon keresztül történt-e? A válaszadás további szövegfilológiai vizsgálatokkal talán egyszer megkísérelhető lesz.

Viera Gašparíková szerint a *Mataj*, illetve *Madej* rablóról szóló legenda valahol Nyugat-Európában, alighanem kelta környezetben keletkezett a középkor folyamán,

aztán, meglehetősen egyenetlenül, egész Európában elterjedt. Előfordulásainak központi területe Dél-Lengyelország, ahonnan a szlovák anyagba is kerülhetett. Számos irodalmi feldolgozása is ismeretes (Gašparíková 2001, 948. p.).

A nemzetközi népmeseanyagban gyakran előforduló motívummal van tehát dolgunk. Nikolai P. Andrejev például a nemzetközi típuskatalógusban a 756C alatt található (The Greater Sinner = A nagyobb bűnös) mesetípus kapcsán foglalkozik érintőlegesen ezzel a motívummal is (Andrejev 1924). Georgios A. Megas csaknem fél évszázaddal később adatait újjörög adatokkal egészítette ki. A vezeklésként előírt cselekedet a legtöbb esetben itt az, hogy izzó zsarátnokra kell a szájban térdén csúszva addig vizet hordani, amíg a korábban tüzesen izzó fatönk ki nem zöldül. Inkább csak elvéve fordul elő a száraz ág vagy a bűnös földre szúrt botjának az öntézése, ahogy az a magyar anyagban jelen van (Megas 1975).

Ez utóbbi viszont vezeklési motívumnak is tekinthető, s lehet, hogy bibliai (apokrif) elem: Ivan Franko írja, hogy az ótestamentumi apokrifekben olvasható a legenda, miszerint Ábrahám Lótot a leányaival elkövetett bűnök miatt azzal sújtotta, hogy azzal vezekelhet, ha egy földre ültetett száraz fát addig öntöz, amíg az ki nem virágzik, s nem hoz gyümölcsöt. Néhány évbe telt, amíg a száraz ág kirügyezett (Franko 1895, 23. p. Vö. Scheiber 1985, 271. p.).⁶ Valószínűleg ezt a vezeklési motívumot (noha nem független a kiválasztási motívumtól) mégiscsak külön alcsoportként kell kezelni.

Mivel szétfeszítené e tanulmány kereteit, itt csak megemlítem, hogy a most tárgyalt motívum a Tannhäuser-mondakörnek is szerves részét alkotja. A történet, amelynek részét képezi egy kivirágzó bot is, egyesek szerint Itáliából ered (ott még nincs meg benne a botcsoda), majd a délnémet területeken terjedt el. Mind a nép-, mind a műköltészetben rendkívül népszerű, és Richard Wagner operájában csúcspontot ér el.⁷

A kivirágzó száraz ág mint a jóslás eszköze a népi kultúrában

A kivirágzó száraz ág, vessző bibliai motívumát tudomásom szerint a kutatás eddig nagyjából ebben a körben (a szöveges folklór és kapcsolódó területek körében) vizsgálta. Térhódításáról az eurázsiai népek kultúrtörténetében, illetve szöveges folklórában még hosszasan értekezhetnék, mutathatnék be további példákat, de azt hiszem, a témakör gazdagságát és sokrétűségét illetően ennyi is meggyőző volt. Most viszont lépünk tovább, hiszen minderről mi más jut egy etnológus eszébe, mint a *Katalin-ág* vagy *Borbála-ág*, amivel Európa-szerte a lányok jósoltak, különféle alkalmakkor (általában András, Katalin, Borbála vagy Luca napján) férjhezmenetelük idejére. Valószínűleg az sem véletlen, hogy általában éppen december 24-ig, Jézus születéséig kellett kivirágoznia annak az ágnak (nem is annyira burkolt utalás a József-történetre).

6 A téma népköltészeti vonatkozásait J. Karłowicz gyűjtötte össze (Podania o Madeju. Warszawa: Wisła II: 804–815. p.; III: 102–134., 300–305., 602–604. p.) A forráshoz, sajnos, mind ez ideig nem sikerült hozzájutnom.

7 A kapcsolódó, valóban kisebb könyvtárrnyit kitevő irodalomból most csak néhány fontosabbra utalok: Dübi 1907, 261–263. p.; Frenzel 1966; Glück 1907; Heinrich 1915.

A Katalin-ág képzetkörével magyar viszonylatban Niedermüller Péter foglalkozott behatóbban abaúji adatokból kiindulva. Áttekintéséből kiderül, hogy az „orákulum” (vö. Derjanecz 2001, 304. p.), noha különböző napokhoz kapcsolódó súlypontokkal (Katalin-, András-, Borbála- és Luca-nap), valamint más-más funkcióban (időjárás- vagy férjjöslás, szerencse-jel, boszorkány felismerése stb.), de a legtöbb közép-európai nép körében (románok, szlovákok, csehek, szorbok, németek) ismeretes. Feltételezi, hogy – mivel intenzívebben az északi magyar nyelvterületen elterjedt – a magyar nép körében talán (német forrásból?) szlovák közvetítéssel honosodott meg. Hangsúlyozza viszont, hogy mindez „a gyűjtések hiányával” is magyarázható, s feltételezésének „ellenkezőjét is éppen olyan nehéz bizonyítani, mint jogosságát” (Niedermüller 1976, 71. p.). Indokolt Niedermüller Péter óvatossága, hiszen való igaz, hogy a korábbi kutatások a déli magyar nyelvterületről alig adatolták a szokás meglétét, miközben a *Vajdasági magyarok néprajzi atlasza* gyakorlatilag minden kutatópontra ki tudta mutatni ismeretét (Borús 2003, 100. p.). További kutatások, illetve az elszórta megjelent (vagy adattárakban lappangó) adatok összegyűjtése vélhetően a szokás ismeretét az egész magyar nyelvterületen igazolnák. Noha az adatgyűjtésnek csak a kezdetén vagyok, már a rendelkezésemre álló adatok alapján is kijelenthetem ezt. Terjedelmi korlátok miatt csak néhány magyar példa álljon itt:

A zsérei lányok Luca napján készítik a lucafát. Levágnak egy somfagallyat és vízbe teszik, hogy karácsonyig kizöldüljön. A leány aztán magával viszi az éjféli misére, és mise után titokban megérinti vele szeretőjét. „Ezzel magához köti a legényt.”

(Manga 1942, 16. p.)

A Zemplén megyei Nagytárkányban egy 1914–15 táján végzett gyűjtés alapján *a jány Katalin estejen meggyfa galyat vág le, azt vízbe teszi, azt ha karácsonyra kiviret, férjhe fog menni.*

(Verebélyi 1998, 58. p.)

A Szolnok-Doboka megyei Almásmálomon 1930 körül jegyezték föl, hogy *Katalin-napkor egy borostyánágot (orgona) letörnek és vízbetesznek egy gondolattal. Ha az ág újévig kivirágzik, a gondolat teljesül.*

(Makkai–Nagy 1993, 276. p.)

Miközben Niedermüller Péter még úgy tudta, hogy „az Alföldről és a Dunántúlról csak szórványos adataink vannak” (Niedermüller 1976, 71. p.), az újabb kutatások egyértelművé tették, hogy az utóbbi térségben Katalin és Borbála-napon

általánosan elterjedt szokás volt a cseresznyefa vagy meggyfaág bevitele, amit Katalin-ágnak ill. Borbála-ágnak neveztek. A levágott gyümölcsfaágat vízbe tették a sublót vagy a szekrény tetejére helyezték el. Karácsonyra ha kivirágzott, akkor a családban lévő, eladósrú lány férjhez menetelére következtettek, amelynek megvalósulását az új esztendőben várták. Szentgálon meztláb vitték be a meggyfaágat, amelynek virágait csak az éjféli mise után vették szemügyre. Amennyiben páros volt, az új esztendőben a család készülhetett a

lakodalomra. Tihanyban a meggyfaág kiágazásaira a családban, a rokonságban lévő lánynevekkel ellátott cédulákat akasztottak. Amelyik ágacska karácsony reggelére kivirágzott, az azon lévő név viselője az új esztendőben várhatta kérője megérkezését.

(S. Lackovits 2000, 10. p.)

Példáimat folytathatnám, szomszédnépi adatokkal is kiegészíthetném. Talán ennyi is elég azonban, hogy Niedermüller Péter közleménye óta ismertté vált adatok birtokában az eredetkérdést illetően esetleg még óvatosabban fogalmazhassunk.⁸ Magának a zöld ágnek persze óriási és szerteágazó a kultúrtörténete, Niedermüller Péter is ebből az irányból közelíti meg a kérdést: a zöldág-hordással, a vesszőzéssel, a májusfával és a karácsonyfával is összefüggésbe hozza a száraz gally kivirágoztatásának képzetkörét.⁹

A mi esetünkben viszont egy viszonylag jól körülhatárolható (rész)jelenséggel állunk szemben: *adva van egy száraz (halott, néhány forrásban: özvegy!) ág, amely (csodálatos módon!) bizonyos idő elteltével kizöldell, kivirágzik, sőt gyümölcsöt is hoz, és ezzel bizonyos kiválasztottságra, (a többi között) egy elkövetkező házasságra utal. A Magyar néprajzi lexikon* szócikkében Manga János a magyar nyelvterületen a kivirágoztatott gallyból való férjvölést András, Borbála, Katalin, illetve Luca napjához kapcsolja. A szokás hiedelemhátterével, annak eredetkérdéseivel viszont nem foglalkozik (Manga 1980). Amennyiben vizsgálódásunk körébe bevonjuk a fentebb meglehetősen részletességgel bemutatott bibliai történetet, a vele rokon folklórszövegeket is, akkor – legalábbis tisztán *formai* szempontból – egy másik származtatási, rokoníthatósági lehetőség is felvetődik, mégpedig az egyházi eredet, egyházi közvetítés eshetősége. Az eredet és kapcsolat szempontjából nyilván nem perdöntő, inkább csak illusztratív adat az a vágáshutai szlovák magyarázat, miszerint a karácsonyra kivirágoztatott száraz ág azt jelzi, hogy Szent József feleségül veszi Szűz Máriát (Krupa 1996, 50. p.). Formailag ugyancsak a bibliai történethez közelíti azt a korunkban adatolt csíki orákulumot a tény, hogy annyi gyümölcsfa- vagy orgonaágot törtek, ahány tagú volt a család, s ki-ki a saját ágacskáját figyelte, az vajon kizöldell-e, ha igen, milyen mértékben, s ebből az elkövetkező időszakban bekövetkező egészségre, betegségekre, sőt halálra is következtettek (Derjanecz 2001, 363–364. p.). Hasonló hiedelmek ismeretesek a szlovákok körében is:

8 Az adatok hiányát annál is inkább óvatosan kell kezelnünk, mivel még az egyébként jó szemű gyűjtők figyelme is elsikkadhatott fölötté. Példa erre Kovács Endre egyébként mintaszerű doroszlói hiedelemkötete, amelyben nyomát sem találjuk az ág kivirágoztatását célzó hiedelmeknek (Kovács 1982), miközben Penavin Olga hat évvel későbbi, fentebb idézett közlése ezt ugyanonnan adatolja (Penavin 1988, 144. p.).

9 Niedermüller 1976, 71. p. Vajda László egy korai tanulmányában, noha konkrétan nem kapcsolja az általa vizsgált témakört (a többi között a magyar anyagban is lucabúzáként ismert Adonisz-kertek képzetkörét) a most tárgyalt jelenségcsohorhoz, a magyarázatlétezők újabb iránya felé nyit kaput (Vajda 1951, 66–67. p. Lásd még: Dömötör 1959; Vajda 2008 további irodalommal!)

*Chťo kce vedít, či z damacich nechťo do roka zemre, nech na daň sv. Ondreja pred via-
nočnými sviatkami odlomi teľo malých prutečkov s čerešne (višne), keľo čeladi ma
v dome (t.j. na kaľžu hlavu jeden pruteček), a kaľždy z nich nech si poznačí svoj jeden ten
prutek. Tito poznačene prutky treba dať do pohara do vody a nehať v teplej izbe eš do via-
nočných sviatkov. Tito prutečky pekne rozkvitnú a vyvinu sa, len toho nie, kto ma v budú-
cem roku zomreť.*

(Vojtek 1907)

Hogy a legtöbb európai nép néphitébe a kivirágzott ágból történő férjjóslás cselekmé-
nye a fentebb bemutatott apokrif forrásokból került-e át, vagy már az apokrifekbe is az
adott korban ismert folklórjelenséggként került-e, egyelőre nehezen megválaszolható.
Jelen dolgozat egy adatgyűjtés kezdeti stádiumának eredményeiből kirajzolódó kérdés-
felvetés kívánt mindössze lenni.

Utóirat

Hogy mégsem minden csoda, ami annak tűnik, arról szól egy egészen friss hír, misze-
rint egy dán cég olyan ceruzákat hozott forgalomba, amelyeket ha földbe szúrunk, leve-
let hajtanak, kivirágoznak.¹⁰

Irodalom

- Aarne, Antti 1910. *Verzeichnis der Märchentypen*. Helsinki, Suomalaisen Tiedeakatemian Toimituksia. /FF Communications, 3./
- Aarne, Antti–Thompson, Stith 1961. *The Types of the Folktale. A Classification and Bibliography*. Helsinki, Suomalainen Tiedeakatemia–Academia Scientiarum Fennica. /FF Communications, 184./
- Andrejev, N.[ikolai] P. 1924. *Die Legende von den zwei Erzsündern*. Helsinki, Suomalainen Tiedeakatemia. /FF Communications, 54./
- Andrejev N.[ikolai] P. 1927. *Die Legende vom Räuber Madej*. Helsinki, Suomalainen Tiedeakatemia–Academia Scientiarum Fennica. /FF Communications, 69./
- Bernát László 1982. *A magyar legendamesék típusai (AaTh 750–849)*. Budapest, MTA Néprajzi Kutató Csoport. /Magyar népmesekatalógus, 3./
- Berze Nagy János 1957. *Magyar népmesetípusok I–II*. A bevezető tanulmányt írta és a tudomá-
nyos szerkesztést végezte Banó István. Pécs, Baranya Megye Tanácsa.
- Borús Rózsa 2003. Jeles napok. In Papp Árpád–Raffai Judit–Terbócs Attila (szerk.): *Vajdasági
magyarok néprajzi atlaszának kommentárkötetete*. Szabadka, Kiss Lajos Néprajzi
Társaság, 97–104. p.
- Derjanecz Anita 2001. Jóslások és előjelek. In Pócs Éva (szerk.): *Két csíki falu néphite a század-
végen*. Budapest, Európai Folklór Intézet–Osiris, 288–371. p.

¹⁰ <http://nol.hu/mozaik/csiraztasson-ceruzat-1606723> (2016.3.17.)

- Dobšinský, Pavel 1928. *Prostonárodné slovenské povesti*. Usporiadal Pavel Dobšinský. Ilustroval M. Galanda. Sošit 2. Turčiansky Sv. Martin, Nákladom Kníhtlačiarkeho úcastinárskeho spolku.
- Dömötör Sándor 1959. Adalékok népszokásaink ismeretéhez. Karácsonyi asztal és Adonis-kert. *Ethnographia*, 70, 345–358. p.
- Dübi, Heinrich 1907. Drei spätmittelalterliche Legenden in ihrer Wanderung aus Italien durch Schweiz nach Deutschland. 3. Frau Vrene und der Tannhäuser. *Zeitschrift des Vereins für Volkskunde*, 17, 249–264. p.
- Dvořák, Karel 1978. *Soupis staročeských exempel. Index exemplorum paleobohemicorum*. Praha, Univerzita Karlova.
- Franko, Ivan 1895. Pověst o Přemyslově kvetoucí lísce a pověsti o kvetoucí holi. *Český lid*, 4, 22–26. p.
- Frenzel, Elisabeth 1966. *Stoff-, Motiv- und Symbolforschung*. 2., durchgesehene und ergänzte Auflage. Stuttgart, Metzlersche Verlagsbuchhandlung.
- Gašparíková, Viera szerk. 2001. *Slovenské ľudové rozprávky*. 2. zväzok. Výber zápisov z rokov 1928–1947. Zapisali poslucháči Slovenského seminára Univerzity Komenského v Bratislave pod vedením profesora Franka Wollmana. Editorka a vedecká redaktorka Viera Gašparíková. Bratislava, Veda. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.
- Gašparíková, Viera szerk. 2004. *Slovenské ľudové rozprávky*. 3. zväzok. Výber zápisov z rokov 1928–1947. Zapisali poslucháči Slovenského seminára Univerzity Komenského v Bratislave pod vedením profesora Franka Wollmana. Editorka a vedecká redaktorka Viera Gašparíková. Bratislava, Veda. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.
- Glück Kálmán 1907. *Tannhäuser. A monda és fontosabb irodalmi feldolgozásai*. Budapest, k.n.
- Heinrich Gusztáv 1915. *Tannhäuser. Irodalomtörténeti tanulmány*. Budapest, Franklin-Társulat Nyomdája.
- Honti, Hans 1928. *Verzeichnis der publizierten ungarischen Volksmärchen*. Helsinki, Soumalainen Tiedeakatemia–Academia Scientiarum Fennica. /FF Communications, 81./
- Ipolyi Arnold 1854. *Magyar Mythologia*. Pest, Heckenast Gusztáv.
- Ipolyi Arnold 1914. *Ipolyi Arnold népmesegyűjteménye*. Kálmány Lajos szerk. Budapest, Kisfaludy-Társaság–Athenaeum /Magyar Népköltési Gyűjtemény, 13./
- Ipolyi Arnold 2006. *A tengeri kisasszony. Ipolyi Arnold kéziratoss folklorgyűjteménye egész Magyarországról 1846–1858*. Benedek Katalin szerk. Budapest, Balassi Kiadó. /Magyar Népköltészet Tára, 6./
- Kovács Endre 1982. *Doroszló hiedelemvilága*. Újvidék, Forum Könyvkiadó.
- Krupa, Ondrej 1996. *Kalendárne obyčaje. I. Jeseň, predvianočné obdobie*. Békésska Čaba, Slovenský výskumný ústav.
- S. Lackovits Emőke 2000. *Az egyházi esztendő jeles napjai, ünnepi szokásai a bakonyi és Balaton-felvidéki favakban*. Veszprém, Veszprém Megyei Múzeumok Igazgatósága.
- Makkai Endre–Nagy Ödön 1993. *Adatok téli néphagyományaink ismeretéhez*. A második bővített kiadást szerkesztette, sajtó alá rendezte és mutatókkal ellátta: Barna Gábor. Budapest, Magyar Néprajzi Társaság–MTA Néprajzi Kutatóintézet /Magyar Népköltési Gyűjtemény Új Folyam, XX./
- Manga János 1942. *Ünnepi szokások a nyitrai megyei Menyhén*. Budapest, A Kir. Magy. Pázmány Péter Tudományegyetem Néprajzi Intézete. /Néprajzi Füzetek, 9./
- Manga János 1968. *Ünnepek, szokások az Ipoly mentén*. Budapest, Akadémiai Kiadó /Néprajzi Tanulmányok/
- Manga János 1980. Kivirágzott ág. In Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar néprajzi lexikon* 3. Budapest, Akadémiai Kiadó, 224–225. p.

- Megas, Georgios A. 1975. Die Legende von den zwei Erzsündern in der griechischen Volksüberlieferung. *Fabula*, 16, 113–120. p.
- Niedermüller Péter 1976. A Katalin-ág az abaúji nép szokásaiban. A *Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei*, 15, 69–73. p.
- Otčenášek, Jaroslav 2012. *Antropologie narativy. Problematika české pohádky*. Praha, Etnologický ústav Akademie věd České republiky.
- Penavin Olga 1988. *Népi kalendárium. A esztendő néprajza a jugoszlávai magyarság körében*. Újvidék, Forum Könyvkiadó.
- Polívka, Jiří 1923. *Súpis slovenských rozprávok. Sväzok I*. Turčiansky Sv. Martin, Matica slovenská.
- Polívka, Jiří 1930. *Súpis slovenských rozprávok. Sväzok IV*. Turčiansky Sv. Martin, Matica slovenská.
- Scheiber, Alexander 1985. Der aufblühende Stab. In *Essays on Jewish Folklore and Comparative Literature*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Szövérfy József 1943. *Szent Kristóf*. Budapest, Pázmány Péter Tudományegyetem Német Nyelvészeti és Néprajzi Intézete. /Német néprajzi tanulmányok, 10./
- Tildy Zoltán 1919. Meg se született s már is eladott halászfű. Alsószőlős (Nyitra m.). *Ethnographia*, 30 (1919), 82–84. p.
- Uther, Hans-Jörg 2004. *The Types of International Folktales. A Classification and Bibliography. Based on the System of Antti Aarne and Stith Thompson*. Vol. 1: Animal Tales, Tales of Magic, Religious Tales, and Realistic Tales, with an Introduction. Vol. 2: Tales of the Stupid Ogre, Anecdotes and Jokes, and Formula Tales. Vol. 3: Appendices. Helsinki, Suomalainen Tiedekatemia–Academia Scientiarum Fennica. /FF Communications, 284–286./
- Uther, Hans-Jörg 2015. *Deutsche Märchenkatalog. Ein Typenverzeichnis*. Münster–New York, Waxmann.
- Vajda László 1951. Rítus-tanulmányok. II. Egy magyar agrár-rítus elterjedéséhez. *Ethnographia*, 61, 62–72. p.
- Vajda László 2008. Die Adonisgärtchen und das Wunder der Keimung. In *Münchner Beiträge zur Völkerkunde. Jahrbuch des Staatlichen Museums für Völkerkunde München*. Band 12, 7–23. p.
- Verebélyi Kincső szerk. 1998. *Néphit szövegek. Új folyam. Néphit szövegek a Folklore Fellows Magyar Osztályának gyűjtéseiből*. Budapest, Magyar Néprajzi Társaság.
- Vojtek, Michal 1907. Poverý v Terchovej. *Časopis Museálnej slovenskej spoločnosti*, 10, 19. p.
- Voragine, Jacobus de 1990. *Legenda Aurea*. Budapest, Helikon Kiadó.
- Zender, Matthias 1979. Christophorus (AaTh 768). In *Enzyklopädie des Märchens. Handwörterbuch zur historischen und vergleichenden Erzählforschung. Band 2*. Berlin–New York, Walter de Gruyter, 1405–1411. hasáb

JÓZSEF LISZKA

AND THERE HE FOUND HIS ROD BLOOMING BLOSSOMS... ABOUT THE BOUNDLESSNESS OF A MOTIF

The image of a dry branch which has miraculously blossomed is widely known in the Eurasian culture and it has a significance of indicating the future and usually is a sign of being chosen. We can meet this motif in many places such as Aaron's rod in the Old Testament of the Bible, the sign of Joseph chosen by Mary, and also in the text folklore stories of the New Age (e.g. the origin explaining legend of the Přemyslid Dynasty, or the blooming crop of King Matthias indicating that he is chosen etc.). The custom of matrimonial divination known among the peoples of

Central Europe, based on a ritual of putting a dry cherry branch into water on Katalin's Name Day (25 November), and if it would produce flowers by Christmas, the young girl practicing the ritual was going to get married the next year, formally undoubtedly belongs to the same imagery. Only further in-depth researches can give an answer to the question that, apart from the formal similarity, what specific connection there is between the biblical story, the later text folklore and the rituals of matrimonial divination documented even later. The present study is intended to only raise a question coming up after the initial stage of some data collection.